

Могућности одрживог развоја коњарства

Драгиша Р. Траиловић, Ружица Д. Траиловић

Сажетак. Све до половине прошлог вијека коњарство је била привредна грана којом се мјерила снага и моћ држава, да би пред налетом механизације број коња почео да опада – првенствено у Европи. Највећи пад биљеже радни коњи, за разлику од спортских и рекреативних, чији се број повећава, нарочито током последњих тридесетак година. Тако се у многим европским земљама, попут Хрватске и Словеније, запажа прогресиван пораст и броја и квалитета коња. У Босни и Херцеговини, међутим, коњарство је и даље на низлазној линији: број коња се прогресивно смањује, некадашње државне ергеле се гасе, при чему је некада бројна популација аутохтоних босанских брдских коња доведена до тачке опстанка. Слична судбина је задесила и арабере, липицанере и хладнокрвњаке. Упркос томе, у традицији народа Босне и Херцеговине, прије свега Републике Српске, коњи имају важно мјесто, људи воле коње, његују многе обичаје у вези са коњима, па се коњарство одржава захваљујући ентузијазму појединаца.

Цитирање: Траиловић Д, Траиловић Р (2021) Могућности одрживог развоја коњарства. У: Тркуља Р, Грујић Р, Пржуљ Н (уредници) Прехрамбени и економски значај сточарства. Академија наука и умјетности Републике Српске, Бања Лука, Монографија XLVII:377–406

Cite as: Trailović D, Trailović R (2021) Possibilities of horse-breeding sustainable development (2021) In: Trkulja R, Grujić R, Pržulj N (eds) Nutritional and economic importance of livestock. Academy of Sciences and Ars of the Republic of Srpska, Banja Luka, Monograph XLVII:377–406

Коњарство није економски неодрживо, напротив, у развијеним земљама има велики економски значај. Могућност одрживог развоја се може тражити у новим облицима искоришћавања, прије свега у коњичком спорту, туризму, рекреацији, хипотерапији, за одржавање и ревитализацију деградираних пашњака, производњу кобиљег млијека и сл. Ако се економски интерес за држање коња и развој коњарства сагледа шире кроз призму коњичке индустрије, која укључује потрошњу, запошљавање људи који раде са коњима, пратећу производњу хране, лијекова и опреме за коње, као и услуге, постаје јасније да је интерес државе да што прије заустави тренд урушавања ове гране сточарства. За државу је при томе посебно важно очување аутохтоних раса коња које су стваране десетинама година уназад, ергела које имају не само економску, већ и историјску и културну вриједност, обичаја везаних за коње, традиционалних и културних вриједности опште.

Очување аутохтоних генетичких ресурса захтијева подршку државе, при чему се аутохтона грла коња могу користити у свим наведеним секторима. Интензивнијим стручним радом у коњарству, прије свега у селекцији и већом бригом о здрављу коња, уз подршку државе може се зауставити пад броја коња, што би допринијело опоравку коњарства, очувању агробиодиверзитета и аутохтоних анималних ресурса, заштити животне средине, заустављању депопулације села и враћању људи у рурална подручја, као и економској добити која се сигурно не може занемарити.

Кључне ријечи: Стање коњарства, одржива производња, Република Српска

7.1. Увод

Коњарство је све до половине прошлог вијека била привредна грана којом се мјерило богатство и снага једне државе, да би под налетом механизације започео егзодус – драматично смањење броја коња, од којих многи у будућности нису могли да виде било какву корист. На срећу, човјек је убрзо схватио своју грешку – откривајући потенцијале других области искоришћавања, прије свега у коњичком спорту, рекреацији и туризму, започиње нова ера у развоју коњарства у којој се поред повећања квалитета – расног састава коња, поново повећава бројност. Умјесто традиционалног искоришћавања за вучу тешких терета и друге напорне радове, или још горе, за клање и производњу меса, данас се коњи углавном користе за различите дисциплине коњичког спорта, рекреативно јахање, неријетко као кућни

љубимци. Највише коња опет има у најбогатијим земљама свијета, што намеће питање: да ли је и колико држање коња економски одрживо и исплативо.

7.2. Кратак историјат коњарства

У историји човјечанства приче о људима и коњима се преплићу – сапутници кроз вијекове, човјек и коњ су нераздвојни у ратовима, лову, путовањима, срећи и несрећи. Сходно томе, и у историји и у митологији коњ заузима веома значајно мјесто. Коње су током више хиљада година јахали краљеви и владари, на њиховим леђима учествовали су у многим биткама, ширећи и бранећи своје империје. У многобројним митовима и легендама коњ има особине човјека, он је паметан, храбар, снажан, вјеран, са својим јахачем се радује, тугује, прича и пије (Траиловић и сар. 2007).

Коњи су у почетку ловљени за месо, да би убрзо били и припитомљени, највјероватније прије око 6.000 година и гајени са другим врстама животиња, кравама и овцама. Поред коришћења за месо, кобиље млијеко је убрзо постало драгоцене од меса, као намирница и као лијек (Ivanković 2014). Археолошки налази потврђују да је на подручју данашњег Казахстана кобиље млијеко коришћено око 3.500 година прије нове ере (Outram et al. 2009). Убрзо након тога људи су схватили да су им коњи још кориснији као транспортно средство, у лову на другу дивљач, а потом и у ратовима. Неколико наредних вијекова коњ је био симбол војне моћи и снаге бројних цивилизација (Brereton 1976; Macgregor Morris 1979).

Коњи су заузимали веома значајно мјесто у животу Јужних Словена, који су приликом досељавања у ове крајеве са собом довели грла поријеклом из Азије, која су касније укрштавана са различитим типовима домаћих коња које су на ове просторе довели Илири, Келти, Римљани итд. Код Илира и Трачана постојао је култ коња, при чему су остаци жртвованих коња пронађени поред покојника и у гробовима словенског порекла. Дан Светог великомученика Теодора Тирона Амасијског – Тодорова субота, уосталом, од давнина се код Јужних Словена слави као "коњска слава" (Урошевић и Траиловић 2010).

На Балканском полуострву коњ веома рано постаје важан чинилац у животу људи, посебно у многобројним ратовима који су потресали овај регион све до прошлог вијека. У грбу српске краљевине Рашке из XII вијека налазе се двије златне потковице, при чему се фигуре коња уз друге симболе витешких борби (штитови, мачеви, шлемови и сл.) могу видјети и на грбовима каснијих српских владара и велможа (Мрђеновић и сар. 1987). Коњица Краља Милутина представљала је страх и трепет за војске у окружењу. Исто

се односи и на коњицу Стевана Дечанског, затим Цара Душана Силног, који је први, декретом поставио Угљешу Мрњавчевића за "главног коњарника". У средњовековним српским земљама до доласка Турака коњицу су чинили крупни коњи који су на својим леђима носили јахаче под тешким оклопом, налик на витезове-коњанике у сјеверним дијеловима Европе. У првој фази надирања Турака на Балкан српска коњица, коју су чинили оклопници на тешким коњима, наносила је тешке губитке Турцима. Записано је, на примјер, да је након заузимања Ниша, 1387. године, Милош Обилић са 5.000 коњаника зауставио надирање Турака ка Топлици, нанијевши им велике губитке. У овој бици Турци су до ногу потучени изгубивши при том 20.000 људи. Двије године касније, нажалост, бројчано надмоћна турска војска осветила се српској војсци на Косову пољу, од када почиње сумрак српске државе и њене, до тада, од свих сусједа респектоване коњице (Мрђеновић и сар. 1987).

Српски великаши покушавају упркос све већој доминацији Османлија да сачувају коње и коњицу која је представљала једину колико-толико поуздану силу којом су се одупирали далеко јачем и бројнијем непријатељу. Деспот Ђурађ Бранковић је, на примјер, стално под оружјем имао 8.000 коњаника, при чему је у случају потребе могао да дигне чак 40.000 коњаника. Иако ослабљена, српска коњица је и у XV вијеку представљала страх и трепет за непријатеља. Под командом Павла Бранковића 1476. године српска коњица је сатрла војску турског Мејсуд Беја у бици на Хлебном пољу, при чему је иста војска педесет година касније, под командом Павла Бакића чинила чуда у бици на Мохачу, због чега су га Мађари назвали оцем "коњице". Из тог периода потиче и више записа о "српском соју" коња који је био изузетно цијењен у сусједним земљама (Мрђеновић и сар. 1987).

Присуство Турака у српским земљама дјелује погубно по тзв. српског коња. Велики број елитних грла прелази у посјед Турака, за које су коњи прворазредни ратни плијен, при чему на заостала грла додатно утичу турски коњи, прије свега арапске крви. То се најбоље може видјети на примјеру Босне. У јужним дијеловима, гдје је утицај Османлија већи, масивни српски коњи нестају, замјењују их арабери и брдски коњи који су служили као товарни коњи, док се у сјеверном дијелу Посавине задржава утицај масивнијих коња налик хладнокрвњацима, као што је, на примјер, посавац. Арапски коњи, који су били окосница турске војске, током неколико стотина година остављају неизбрисив траг у изгледу аутохтоних коња у Србији и Босни, при чему са ових простора можда потиче и први родоначелник енглеског пунокрвњака – *Byerley Turk*, који је након заробљавања приликом турске опсаде Будима доспео на британско острво (James 2005).

Ако се занемари средњи вијек до доласка Турака и мрачни период ропства све до XIX вијека, више података о коњарству на простору Балкана налази се од доласка Обреновића на власт у Србији. Милош Обреновић је свакако заслужан за оживљавање узгоја коња, у прво вријеме првенствено у војне сврхе. Са доласком на власт Кнеза Александра Карађорђевића, у Ћуприји (Добричево) 1852. године оснива се прва државна ергела коња. Убрзо након тога долази до организоване набавке пастува и из других центара, да би се потом на Убу, у Карановцу код Краљева, Паланци и Пожаревцу формирале пастувске станице. Државна ергела из Ћуприје се 1860. године сели у Пожаревац, на ергелу «Морава» Милоша Обреновића, која указом Кнеза Михајла Обреновића добија име Љубичево, по кнегињи Љубици – његовој мајци (Урошевић и Траиловић 2010).

Велика криза коњарства у Србији почиње са новим ратовима, 1912. године, да би до 1918. године фонд коња био малтене у потпуности уништен. Само на територији Шумадијског кола јачача у септембру 1912. године мобилисано је 30.000 коња; 25.000 јахаћих и теглећих и око 5.000 товарних, да би већ 1915. године због недостатка коња морале да буду мобилисане и воловске запреге. Иако су током повлачења српске војске преко Албаније елитна грла у покушају њиховог спашавања ишла испред војске, мало се њих вратило након пробијања Солунског фронта. Ергеле Љубичево и Добричево, сходно томе, бивају потпуно уништене. У поређењу са 1866. годином, када је у Србији пописано 123.000 коња, или 1900. годином када је утврђено повећање броја коња на чак 185.000, 1925. године је, упркос озбиљним мјерама за опоравак сточног фонда, на истој територији пописано само 98.000 грла (Урошевић и Траиловић 2010).

До доласка Милоша Обреновића, иначе, знатно више података о стању и унапређењу коњарства налази се у српским крајевима под управом Аустроугарске монархије. Аустројски Цар Карло VI (1736), Марија Терезија (1764), затим Цар Јосип II (1780) предузимају системске мјере за унапређење коњарства и иницирају планско оснивање ергела за поједине типове и расе коња, што се у првом реду осјећа на подручју Славоније и Срема, али и у Босни и Херцеговини. У овим крајевима с краја XVIII вијека егзистира више приватних ергела, које у XIX вијеку доживљавају својеврстан процват. Посебну пажњу свакако привлачи једна од најстаријих ергела у Руми, затим Ђаково, Илок, Вуковар, Гладнош итд. Током XIX вијека у Срему ничу и друге ергеле: поред Руме, пажњу привлаче Шид (Зараван), Сремска Митровица (Ново Село, Моровић), Марадик (Гладнош), Сремски Карловци и Сланкамен, затим Карађорђево, Зобнатица и Србобран у Бачкој. Знатан број коња из ових ергела пред и током Првог свјетског рата доспијева у Србију и страда у борбеним операцијама и повлачењима војске преко Албаније

(Спасић 1896; Steinhausz 1939; Радовић 1994; Brinzej 1980; Bešlin i sar. 1985; Урошевић и Траиловић 2010).

До поновног опоравка коњарства долази након 1920. године. По Закону о устројству ергела из 1921. године, у новој држави – Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, статус државне ергеле уз Љубичево има Карађорђево, Мркоњићево, Врана, Станчић и Душаново. Ергела Љубичево бива обновљена набавком пунокрвних коња из Аустрије и Славоније, постепено долази до обнављања спортских активности, да би већ 1924. године Дунавско коло јахача „Кнез Михајло“, као централни клуб јахача у Србији било примљено у Савез енглеских џокеј клубова (Урошевић и Траиловић 2010).

Знатно мање литературних података односи се на коњарство у Босни и Херцеговини и данашњој Републици Српској. У брдско-планинском подручју до доласка Турака доминирао је узгој коња товарњака, који су на својим леђима носили самар. Брдски коњ – касније назван босанским брдским коњем, захваљујући укрштању са оријенталним пастувима, првенствено араберима које су довели Турци, подлијеже прво стихијском, а потом, и системском оплемењивању, попримивши данашњи облик. Поред брдског коња, при томе, јужније од Саве гаје се и јахаћи коњи у типу арабера и других оријенталних коња, при чему се сјеверније гаје крупнији коњи у типу хладнокрвњака (Šola i sar. 2000; Ogrizek 1923; Telalbašić 1976, 1986). Са одласком Турака долази до видне дегенерације коња, због чега аустроугарске власти иницирају нови процес унапређења коњарства. Из Аустрије у Херцеговину стиже 6 липицанских пастува, да би након тога биле основане три пастувске станице у Невесињу, Мостару и Коњицу. Мађарски коњички официр Зигмунд Фесел сугерише да се за подизање квалитета коња у Босну и Херцеговину увезу коњи арапске крви, мислећи у првом реду на коње из мађарске ергеле Баболна, као и коње арапске и липицанске крви из Хрватске. Поред пастува из Баболне и мађарско-славонских ергела у Хрватској, на подручју Босне и Херцеговине оснивају се нове пастувске станице и доводи квалификовано особље са задатком да обучи војнике задужене за рад са коњима (Šola i sar. 2000).

За унапређење народног коњарства форсирају се првенствено коњи у типу арабера, махом из мађарских ергела, тако да је у периоду 1885–1908. године функционисало шездесетак припусних станица широм Босне и Херцеговине, при чему је у појединим било и по неколико пастува. Године 1895. у Бутмиру се оснива и прва ергела са тркалиштем, која се пар година касније сели у Ливно и убрзо затим поново враћа у Бутмир. Основу ергеле чинили су арапски пастуви, увезени махом из Баболне, да би убрзо затим започео и увоз арабера са Блиског истока, зато што се сматрало да ће ориги-

нални арабер лакше да се адаптира на босанске услове од мађарског. Због недовољног простора у околини Сарајева кобиле се од 1898. године преко љета пребацују на Борике код Рогатице, гдје је организована испаша. Како дуга зима на 1000 м надморске висине није поговала држању коња, долази до формирања ергеле у Горажду, гдје се коњи држе преко зиме (Šola i sar. 2000).

Новооснована ергела у Горажду има посебан значај за коњарство Босне и Херцеговине, прије свега за узгој брдског коња. Арабер је, наиме, првенствено коришћен за припуштање на домаће кобиле у циљу оплемењивања домаћег брдског коња, да би убрзо превладала жеља за гајењем арабера у чистој крви. Међутим, у брдско-планинским подручјима Босне и Херцеговине арабер се није адаптирао онако како се очекивало, због чега се поново акценат ставља на домаћег, локално добро адаптираног коња и започиње његово системско унапређивање (Šola i sar. 2000).

Ергела Горажде је 1914. године пребачена у Модричу, где је остала до завршетка Првог свјетског рата, да би 1919. године била привремено смјештена у околину Рогатице, нешто ниже од Борика, гдје су и даље коњи истјеривани преко љета на пашњаке. Ергела се 1923. године сели у Которац и Бутмир код Сарајева, при чему су за испашу коришћени пашњаци на Игману, да би 1929. године арапска грла била пребачена на Борике, а босанска брдска задржана на Игману, гдје је основана нова државна ергела Мркоњићево. Између два рата ради се на убрзаном опоравку коњарства и инсистира на претходно успостављеној рејонизацији по којој се у брдско-планинском подручју подстиче узгој брдског коња, а у сјеверним, равничарским дијеловима узгој крупнијих коња у типу липицанера и хладнокрвњака. Други свјетски рат доноси нова страдања, да би након ослобођења, 1946. године, уз обнову ергеле на Борикама била основана и ергела липицанера у Прњавору, а 1947. и нова ергела босанског брдског коња у Хан Пјеску (Bartolović 1955; Telalbašić 1986). Крај двадесетог вијека и "транзиција" доносе нов заокрет у коњарству, државне ергеле западају у све дубљу кризу, при чему се постепено на сцени појављују нови – приватни одгајивачи са коњима увезеним из иностранства. У брдско-планинском подручју и даље преовладавају коњи у типу босанског брдског коња, уз значајно опадање и броја и квалитета коња. Исто се односи и на арабере. И у сјеверним крајевима број коња опада тако да се данас стање коњарства налази на најнижим гранама у поређењу са околним земљама.

7.3. Стање коњарства у свијету и код нас

Коњарство је са око 60 милиона грла коња у свијету једна од најважнијих грана пољопривреде и привреде уопште. Све до половине прошлог вијека, бројем коња се мјерила снага и моћ држава, првенствено због значајне улоге коња у транспорту, пољопривредним радовима и војсци. Механизација је шездесетих година прошлог вијека иницирала значајно смањење броја коња, истискујући их из дотадашњих облика искоришћавања, да би убрзо дошло до освешћења људи и поновног улагања у коње, овога пута за потребе спорта и дружење. Највише коња опет се гаји у најбогатијим земљама свијета, при чему економисти тзв. коњичку индустрију по економским параметрима сврставају испред других индустријских грана. Највећи пад броја коња, иначе, забиљежен је у Европи, са 23 милиона на 5.367.000 (Таб. 7.1), односно 23,3% у односу на 1938. годину, нешто мањи у Јужној Америци и Океанији. У истом периоду регистровано је повећање броја коња и у Азији и у Африци.

Сличан пад је забиљежен и у Југославији: са 1.069.000 коња, 1938. године, број коња је 1990. године пао на 314.000, што је 29% од броја коња који је регистрован прије Другог свјетског рата (Таб. 7.2) (Steinhausz 1939; Митровић и сар. 2011; Митровић и Грубић 2003; Аџић 2015; Ђермановић и сар. 2016). Ово смањење поклапа се са највећим извозом коња за месо, што значи да су у то вријеме коњи масовно продавани за клање, да поменути извоз није последица било каквог организованог узгоја за месо (Сукалић и сар. 1985).

Таб. 7.1. Кретање броја коња (000) у свијету од 1938. до 2017. године (Faostat 2018)

Table 7.1. Movement of the number of horses (000) in the world, from 1938. to 2017. Years (Faostat 2018)

Година	1938	1982	1992	2002	2010	2017
Свијет	72.006	59.490	60.581	56.329	58.864	60.567
Европа	22.968	10.800	8.020	6.654	6.136	5.367
Сјеверна и Средња Америка	17.967	12.426	12.555	13.578	17.541	18.209
Јужна Америка	18.479	13.001	14.861	15.167	14.418	12.200
Океанија	2.066	623	453	372	399	393
Азија	8.667	17.200	18.216	15.002	13.551	15.479
Африка	1.841	3.972	5.052	4.234	5.337	7.150

Сједињене Америчке Државе су на првом мјесту у свијету по броју коња (Таб. 7.3), иза којих слиједе Мексико, Кина, Бразил, Монголија, Аргентина, Казахстан и Етиопија. У Европи највише коња има Румунија, иза које слиједе

Таб. 7.2. Кретање броја коња у Југославији у периоду од 1938. до 2017. године (Faostat 2018)

Table 7.2. Movement of the number of horses in Yugoslavia in the period from 1938 to 2017 year (Faostat 2018)

Год.	СФРЈ	БиХ	Србија	Хрватска	Словен.	Ц. Гора	Макед.
1938*	1.069.310	192.631	453.052	354.804	58.647	10.116	-
1967	1.134.000	215.000	453.000	296.000	49.000	29.000	93.000
1970	1.076.000	215.000	420.000	273.000	45.000	29.000	93.000
1972	1.015.000	208.000	397.000	350.000	40.000	29.000	91.000
1974	945.000	207.000	363.000	222.000	33.000	29.000	90.000
1976	864.000	206.000	351.000	188.000	27.000	29.000	93.000
1990	314.000	43.000	78.000	26.000	-	20.009	-
2000	-	40.000	37.000*	11.000	14.407	12.474	57.152
2010	-	19.261	13.721*	19.000	20.000	4.828	26.658
2017	-	15.559	16.560*	23.721	22.790	3.784	17.951

Њемачка, Велика Британија, Француска и Италија. Великим бројем коња у односу на површину могу се похвалити Исланд, Ирска и Словенија. Од сусједних земаља порастом броја коња може се похвалити и Хрватска (Бабан и сар. 2011; Baban et al. 2012), за разлику од свих осталих република бивше Југославије у којима се уочава прогресиван пад коња, прије свега хладнокрвњака, док се број спортских коња постепено повећавао. У Аустрији тренд смањења броја коња највише је погодио радне коње, да би осамдесетих година дошло до постепеног ублажавања овог темпа и у неким земљама започео опоравак. Највише је смањен број радних, па је на примјер, 1950. године број коња износио 283.025, да би 1973. године опао на најнижи ниво од 39.006 (Druml and Grilz-Seger 2011). Наредних година почиње опоравак, 1985. године број коња се повећао на 44.858, а 2010. на готово 120.000. Број некада најбројнијих норичких коња се смањило док је број топлкрвних јахаћих коња повећан. Од укупног броја коња у Аустрији (Druml and Grilz-Seger 2011), 70,7% отпада на рекреативне и 13,3% на спортске. Сличан тренд је уочен и у Швајцарској (55,8% рекреативних и 29,7% спортских) и Немачкој (77,5% рекреативних и 12,5% спортских).

У Републици Српској према званичним подацима за 2017. годину има 9.000 коња, са јасним трендом опадања у односу на претходне године: 2016. године било је 11.000 коња, 2014. године 12.000 и 2013. године 13.000 коња. У Федерацији Босне и Херцеговине број коња је још мањи – осцилира између 5.500 и 6.000 грла (Статистички годишњак Републике Српске 2018; Статистички годишњак Федерације Босне и Херцеговине 2018). Упркос тренду смањења, број коња у Републици Српској није мали. Обесхрабрује податак да

је селекцијским програмом обухваћено свега 339 коња (Драгичевић и Стевановић 2016), што значи да за већину коња не постоје подаци о поријеклу. Ергелски узгој у чистој раси практично се спроводи само за липицанере у ергели Вучјак у Прњавору, (Сл. 7.1), до скоро и за босанског брдског коња и арабера, с обзиром на тренутно стање у ергели Борике. Стање узгоја босанског брдског коња посебно је забрињавајуће (Месарич и сар. 2015; Žiga 2016). Потребно је нагласити да је босански брдски коњ **аутохтона пасмина коња**, те његово очување и заштита представља цивилизацијски чин (Сл. 7.2). Забрињава и податак о великој учесталости инфективне анемије копитара код коња у Републици Српској и Федерацији Босне и Херцеговине (Бабић 2015). Како се ова болест контролише тако што се позитивна грла убијају, доследно спровођење ове мјере представља додатни удар на популацију коња, која је већ у опадању.

Сл. 7.1. Коњи липицанерске пасмине, ергела „Вучијак“ Прњавор
Fig. 7.1. Horses of the Lipizzaner breed of the “Vučijak” stud farm, Prnjavor
(Извор/Source: <https://ergelavucijak.com/>, 26/03/2021)

Сл. 7.2. Ергела „Борике“ Рогатица. Коњи арапске пасмине на испашаи
Fig. 7.2. Horse stable “Borike” Rogatica. Horses of the Arabian breed on pasture
(Извор/Source: bs.wikipedia.org, 26/03/2021)

Таб. 7.3. Бројно стање коња у појединим државама свијета и Европе (Faostat 2018)
 Table 7.3. The number of horses in some countries of the world and Europe
 (Faostat 2018)

Свијет	Број коња	Европа	Број коња
САД	10.510.748	Румунија	470.331
Мексико	6.380.179	Њемачка	448.146
Кина	5.509.787	Велика Британија	409.288
Бразил	5.501.872	Италија	367.561
Монголија	3.939.813	Француска	367.162
Аргентина	2.527.764	Украјина	291.500
Казахстан	2.415.654	Шпанија	260.961
Етиопија	2.228.258	Пољска	185.494
Русија	1.381.331	Холандија	140.566
Колумбија	1.185.896	Турска	120.040
Перу	749.000	Шведска	102.215
Индија	625.453	Аустрија	90.354
Киркистан	481.329	Ирска	84.900
Индонезија	442.602	Исланд	64.679
Пакистан	400.000	Швајцарска	55.535
Канада	398.303	Мађарска	53.000
Јужна Африка	322.771	Бугарска	42.725
Чиле	300.000	Чешка	34.548
Аустралија	264.627	Норвешка	33.985
Нови Зеланд	43.684	Албанија	32.258

Сл. 7.3. Пастув босанског брдског коња, Борике, Рогатица
 Fig. 7.5. Stallion of a Bosnian mountain horse, "Borike", Rogatica
 (Извор/Source: https://sh.wikipedia.org/wiki/Bosanski_brdski_konj, 26/03/2021)

7.4. Економски потенцијал коњарства

Иако су неки аспекти експлоатације коња потиснути, не може се рећи да је коњарство економски неважна грана, посебно у развијеним земљама свијета у којима се економски значај све чешће процјењује на основу ширег сагледавања сектора који подржава коњарство. Економски значај коњарства једино се у сиромашним земљама мјери килограмима “живе ваге” – за разлику од осталих грана сточарства, појединачна вриједност коња је у просјеку већа, уз вишеструко веће ефекте коњарства у случају збирног сагледавања ефеката пратећих сектора који чине тзв. коњичку индустрију (Liljenstolpe 2009; Druml and Grilz-Seger 2011; Дошен 2010; Potočnik 2012).

7.4.1. Коњички спорт и рекреација

Последњих сто година коњички спорт дефинитивно је приоритетни сектор искоришћавања коња. Коњске трке повезују узгој и експлоатацију коња, као и низ пратећих сектора попут клађења на тркама, производње опреме, хране, додатака исхране и лијекова за коње. Галопске трке заузимају посебно мјесто. У прошлом вијеку у Босни и Херцеговини биле су популарне трке арабера и полукрвњака, да би из Србије, прије свега Мачве преко Семберије, последњих двадесетак година све већу превагу преузимали енглески пунокрвњаци (Траиловић и сар. 2009; Траиловић 2013). Ако се на коњички спорт гледа кроз економске параметре пословања, онда се дефинитивно најеконичнијим може сматрати галопски спорт. Он је, међутим, и најскупљи, захтијева највећа улагања, због чега је галопски спорт најразвијенији у најразвијенијим земљама свијета (Liljenstolpe 2009). Колијевка галопског спорта је Велика Британија, при чему су свјетске велесиле у овом спорту, поред Велике Британије, Сједињене Америчке Државе, Француска, Италија, Њемачка, Ирска, Уједињени арапски емирати, Аустралија, Нови Зеланд. Цијене врхунских галопера често премашују милион евра, поједина грла која воде поријекло од врхунских родитеља неријетко се продају за исти новац као годишњаци прије уласка на тренинг, да би током успјешне каријере могли да зараде и неколико стотина хиљада евра, са уласком у приплод и много више. За развој галопског спорта неопходни су хиподроми и тренинг центри за припремање коња за трку – најчешће у склопу специјализованих ергела. Најближи центар галопског спорта је Шабац, љубав према галоперима се осјећа и преко Дрине, првенствено у Семберији, како у самој Републици Српској тако и на подручју Федерације БиХ. У близини се налазе и Богатић са галопским хиподромом,

на другој страни Градачац, не много даље Сарајево, или Бихаћ. Из тог разлога оправдано је развијање галопског хиподрома у Семберији, према којој гравитирају традиционални галопски центри у Србији и Федерацији БиХ. То би подстакло и куповину и узгој енглеских пунокрвњака, посебно у Семберији гдје је ова раса традиционално изузетно популарна.

Касачке трке такође имају дугу традицију на овим просторима – у Републици Српској најчешће не толико колико у другим српским срединама (Дедијер, 2013). Касачи се могу држати и тренирати и на сопственом имању, не само у оквиру добро опремљених тренинг центара и ергела, с тим што је за одржавање трка потребан хиподром. Касачки хиподром, међутим, не захтијева ни површину ни квалитет стаза налик на галопске, због чега свако веће село може себи да приушти такав терен – то се најбоље може видјети на примјеру Војводине у којој готово свако веће мјесто има касачки хиподром.

У Републици Српској посебан значај има липицански коњ, захваљујући ергели липицанера у Прњавору. Липицанери се првенствено такмиче у дресурној вожњи запрега – дисциплини која последњих година биљежи посебну експанзију у Србији и Хрватској. Оваква такмичења се могу одржати на ливади величине фудбалског терена, не захтијевају велика улагања и доприносе популаризацији народног коњарства (Јовановић 2013).

Турнирске дисциплине коњичког спорта такође доживљавају експанзију у свим сусједним земљама, што се види и у самој Републици Српској. Коњички клубови ничу по свим већим мјестима, у овим клубовима се уз школе јахања које привлаче све већи број младих форсира више турнирских дисциплина коњичког спорта: прескакање препона, дресурно јахање, милитари. У овим дисциплинама користе се различите расе топлокрвних коња, као што су, на примјер, хановеранци, тракенери, холандски и белгијски топлокрвни коњи, неријетко и енглески пунокрвњаки. Ни овај спорт не захтијева велика улагања – и тренинг и такмичење се може организовати у парку, на некој ливади или у кругу неког коњичког клуба, не постоји потреба за посебним хиподромима. Исто се односи и на даљинско јахање, још једну дисциплину коњичког спорта која на овим просторима биљежи експанзију (Траиловић и сар. 2009). У даљинском јахању се првенствено користе арабери, још једна раса чији је узгој традиционално везан за Босну и Херцеговину и Републику Српску.

Рекреативне активности на коњима су неодвојиве од коњичког спорта. Највећи број коњичких клубова паралелно развијају спортске и рекреативне активности. Школа јахања је можда први степен који претходи и рекреативном и спортском јахању, у западноевропским земљама кроз школе јахања пролази највећи број дјеце прије средњошколског узраста, од којих

многи касније настављају да се активно баве коњичким спортом или рекреацијом. У већем дијелу Њемачке, посебно у западним областима, укључујући Холандију, у сваком већем мјесту се налазе коњички центри са школама јахања, у којима се може јахати и љети и зими, при чему се по селима уз скоро сваку кућу могу видјети коњи у испустима. У неколико мађарских жупанија је, на примјер, законом условљено да свако дијете у основној школи заврши школу јахању – као резултат таквих мјера у овим дјеловим Мађарске је основано на десетине нових коњичких клубова, учртано неколико хиљада километара стаза за јахање и преко ноћи дошло до експанзије рекреативног и туристичког јахања.

Рекреативно и туристичко јахање представља важан дио туристичке понуде, посебно у крајевима погодним за треккинг – ходање и планинарење. Претходно добро учртане и обиљежене стазе се могу савладати на коњима или пјешке, при чему коњи могу бити пратиоци група, који ће на самару носити руксак трекера и планинара или у седлу уморног или повређеног планинара. У сусједним земљама, укључујући Хрватску и Србију, организацијом оваквих активних рекреација бави се више специјализованих туристичких агенција, које привлаче све већи број туриста и авантуриста из цијелог свијета. Коњи се, сходно томе, све чешће виђају по свим туристичким центрима, и љети и зими. Љети се користе за јахање или вожњу у чезама или фијакеру, а зими за вожњу у санкама. Дио туристичке понуде могу бити различите игре на коњима, засноване на обичајима у појединим крајевима (трке, тзв. Штрапаријаде, традиционална витешка надметања, фијакеријаде итд.). У швајцарским зимским туристичким центрима, на примјер, љети се организују трке касача у сулкама, а зими трке касача у саоницама).

7.4.2. Коњ као радна животиња

Коњ као радна животиња без сумње данас нема употребну вриједност као раније, што не значи да се може у потпуности истиснути. На теренима неприступачним механизацији коњи се и даље могу користити као драгоцене радне животиње, како приликом обраде земље на мањим парцелама, тако и за транспорт пољопривредне механизације и производа од имања до њива и пашњака. Посебну предност при томе коњи имају у воћњацима и виноградима, затим у зонама еколошке производње, због смањења ризика од загађења средине коришћењем механизације (Аџић 2015). У шумама се коњи и даље користе за извлачење дрва, при чему се босански самарашаи у великом броју извозе у сусједне земље. За то су погодни и босански брдски коњи и крупнији коњи у типу босанског брдског коња укрштани са посавцима и

другим хладнокрвњацима. Зими, у подручјима где се путеви не чисте од снијега и за вријеме дуготрајнијих вијавица коњ може бити једино превозно средство до прве продавнице или љекара. Брдски коњи могу бити корисни пратиоци стада оваца, на својим леђима могу носити прибор и намирнице за пастире, канте са млијеком, а по потреби и пастира.

7.4.3. Производња кобиљег млијека

Кобиље млијеко је прије неколико хиљада година сматрано високовриједном намирницом и лијеком. У Азији је кобиље млијеко вијековима коришћено у свакодневној исхрани људи, у свјежем или ферментисаном облику, за разлику од Европе гдје се тек у последњих двадесетак година говори о значају и перспективама овакве производње. Према неким подацима, око 30 милиона људи у Азији користи кобиље млијеко у свакодневној исхрани, при чему се последњих година потражња и потрошња ове скупоцјене намирнице драстично повећава из године у годину, на свим континентима (Martuzzi 2010). Повећан интерес за кобиље млијеко посебно се запажа у Европи.

Млијеко кобила се по саставу разликује од млијека преживара, спада у албуминска млијека која се одликују високим садржајем имуноглобулина, имуномодулаторних састојака попут лактоферина и лизозима и више десетина других биолошки активних материја, због чега се посебно истичу његова “медицинска” својства. У Старој Грчкој млијеко кобила је сматрано лијеком, у Кини чудом медицине, а у Риму луксузним напитком. Херодот је у V вијеку п.н.е. записао да млијеко кобила “храни, јача и даје нову енергију” (*nutrit, robetat, alretat*). Због сличног састава са хуманим млијеком, кобиље млијеко се сматра идеалном замјеном за хумано због чега се користи за прехрану беба и прерано рођене дјеце. Користи се често за исхрану спортиста, при чему га висок садржај витамина и минералних материја, као и низак садржај масти у односу на кравље млијеко, чини веома атрактивним дијеталним хранивом за исхрану људи који воде рачуна о свом здрављу (Potočnik 2012, 2014).

У последње вријеме све су учесталије многе имунолошке болести попут хроничне инфламаторне болести цријева, плућних болести, неуродерматитиса, псоријазе и других дерматолошких обољења. Неке студије потврђују да се свакодневним конзумирањем кобиљег млијека, ови проблеми у великој мјери могу ублажити а у неким случајевима и потпуно излјечити. То се односи и на конзумирање сировог млијека и на конзумирање кумиса – ферментисаног напитка од кобиљег млијека који се пуно користи у Азији. Lv

and Wang (2006) при томе истичу да кумис поред хранљивих, има и љековита својства, због чега се сматра корисним за старије пацијенте и дојенчад.

Њемачка, Француска и Италија су прве европске земље које су озбиљније кренуле у производњу кобиљег млијека, да би нешто касније специјализоване фарме почеле да ничу и у Холандији, Белгији и Норвешкој. Тржиште за кобиље млијекко је велико, актуелне цијене су изузетно добре, што ову производњу чини веома перспективном. За производњу млијека су погодне кобиле хладнокрвних раса и оне настале укрштањем са хладнокрвним коњима. Липицанске кобиле би такође могле бити коришћене за производњу млијека, па чак и кобиле брдских коња – оне дају мање млијека које је вјероватно квалитетније од млијека хладнокрвних кобила. У свијету је при томе све атрактивније млијекко магарица (Nikkhah 2012; Ivanković 2014). Млијекко магарица је слично по саставу кобиљем, бројни митови и легенде говоре о хранљивим и љековитим својствима магарећег млијека, проблем је само у немогућности производње адекватних количина које би могле да задовоље потребе тржишта. Производња кобиљег млијека је због тога далеко развијенија, у Монголији се музе преко милион коња, а у Русији око 230.000 (Potočnik 2014)

7.4.4. Гајење коња за месо

Гајење коња за месо има релативно дугу традицију на подручју бивше Југославије, иако ни у једној од бивших република коњско месо не ужива посебну популарност. Извоз коњског меса је традиционално био усмјерен ка Италији и Француској и седамдесетих година прошлог вијека представљао важан извор девизног прилива, иако се никада није размишљало о производњи коња за месо у правом смислу речи. Девизни прилив од извоза коњског меса је, наиме, био већи од прихода остварених извозом других врста животиња, нарочито у периоду између 1970. и 1980. године, када је извезено 484.716 тона коњског меса, што је више него свињског и јунећег меса, заједно (Сукалић и сар. 1985). То се, нажалост, поклапа са периодом највећег смањења броја коња, што искључује било какву причу о планској производњи коња за месо. Потенцијална производња коња за месо морала би да се базира на стимулацији репродукције и одржавању бројности популације, не на распродаји и ликвидацији стада. Коњско месо је, иначе, специфично и у земљама у којима се традиционално користи третира као дијетално храниво. Висок садржај беланчевина и низак садржај масти, висок садржај гвожђа и оптималан садржај есенцијалних аминокиселина и других састојака коњског меса, уз јако добру сварљивост, коњско месо чини

високовриједном намирницом због чега би потенцијална производња коња за месо била економски оправдана, тим прије што је одгој и тов коња на пашњацима јефтинији од одгоја и това јунади (Аџић 2015).

7.4.5. Хипотерапија

Терапија уз помоћ копитара (*Equine Assisted Activities and Therapies*, EAAT), постаје све значајније поље искоришћавања коња. Терапијски ефекти интеракције копитара и људи документовани су давно, по неким ауторима 600 година п.н.е., при чему на овим просторима привлаче већу пажњу последњих двадесетак година. Терапијско јахање, хипотерапија, асинотерапија и друге активности на коњима помажу у лијечењу и опоравку болесника са различитим облицима физичких, менталних и емоционалних поремећаја: код аутизма, различитих облика зависности, пострауматског стреса, депресије, асоцијалности, церебралне парализе и других облика инвалидитета дјеце (Schultz i sar. 2007; Кijawa 2010). Све више коњичких клубова у свим већим мјестима своје активности допуњује и држањем коња за хипотерапију, у сарадњи са љекарима специјализованим за овакве видове терапије, при чему то отвара простор за узгој, селекцију и обуку коња за овакве намене. И босански брдски коњ и липицанер би по својим физичким и менталним карактеристика могли да се користе за хипотерапију, центри са одговарајућим бројем коња и стручним особљем могу се основати у сваком већем мјесту, у склопу бањских и туристичких центара, при чему се обучени коњи могу и извозити.

7.4.6. Очување аутохтоних раса коња и његовање старих обичаја

Последњих година већина држава из својих фондова субвенционира држање угрожених врста и раса животиња, што се веома често комбинује са различитим варијантама сеоског туризма. У Републици Српској се генетичким ресурсом сматра босански брдски коњ и липицанер. Босански брдски коњ је аутохтона раса настала на подручју Босне и Херцеговине, при чему је ергелски узгој углавном био везан за ергелу Борике, док је липицанер увезен у Босну и Херцеговину током 19. вијека и ергелски гаји у ергели Вучјак у Прњавору (Драгичевић и Стевановић 2016). Обје расе коња повезују се са одговарајућим културним наслијеђем и обичајима, што може бити добра основа за дизајнирање одговарајућих програма одрживог узгоја и очувања ових раса. Аустрија је, на примјер, липицанског коња и бечку

школу јахања заштитила чиме је липицанер стављен на UNESCO листу нематеријалног културног наслеђа. Овим пројектом обухваћене су ергеле Пибер у Аустрији, Липица у Словенији и Тополчианки у Словачкој, нажалост не и Вучјак у Републици Српској (Урошевић и сар. 2017).

Узгој босанског брдског коња везан је за рурално, брдско-планинско подручје Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине, гдје би се осим за рад могао користити и у туристичке сврхе. У туристичкој понуди многих крајева Балкана налазе се етно села и етно куће у оквиру којих се поред аутентичног изгледа кућа и окућница, старих јела и пића, често нуди могућност упознавања старих раса животиња: брдских коња, магараца, живине и сл. Таква етно села представљају добру основу за приказивање босанских брдских коња који се успут могу користити за јахање, фотографисање дјеце и сл. Све то се може подвести под агроекотуризам или сеоски туризам, који последњих година привлачи све више људи жељних природе, мира, дружења са животињама, уживања у нетакнутим пејзажима. Пашњак на коме се налазе коњи и друге животиње није исто што и пашњак без животиња. Због тога са туристичког аспекта право богатство представљају и крда подивљалих коња која се све чешће виде широм Балкана. Држава би морала и о њима да води рачуна, не само о власничким коњима, јер се то на крају вишеструко враћа.

7.4.7. Очување пашњака од деградације

Битан предуслов за очување пашњака и ливада у брдско-планинским подручјима је редовна испаша у присуству довољног броја животиња или кошењем, при чему присуство само једне врсте животиња, нередовно или претјерано коришћење, доводи до деградације – умножавања инвазивних коровских и отровних биљака, смањењења диверзитета и квалитета корисних биљака, или прерастања шибљем. У оптималним условима пашњаци и ливаде се одржавају ротацијским искоришћавањем у комбинацији са повременим кошењем траве. Депопулација села и смањење броја животиња на паши условила је масовну деградацију пашњака, која доводи у питање могућност било каквог искоришћавања, посебно за овце, козе и говеда. Коњи су се показали идеалним “чистачима” терена прераслих шибљем, својим копитима успијевају да за неколико узастопних година ограниче даљи развој шибља и штетних биљака и у исто вријеме подстакну раст и бокорење трава корисних у исхрани других биљоједа (Иванов и Траиловић 2016). Ревитализација терена на којима су боравили коњи омогућава касније напасање оваца и говеда и боље одржавања, укључујући и кошење. У случају да се не ради о деградираним пашњацима, испаша коња заједно са другим врстама

животиња или ротација коња и других врста животиња на истом пашњаку, доприноси бољем одржавању пашњака и контроли вектора и паразита, будући да напасање само једне врсте, посебно у изостанку прегонског искоришћавања, доводи до затварања циклуса инфекције многим паразитима. На Старој планини је током последњих двадестак година потврђена ефикасност коња у ревитализацији запуштених пашњака, на којима претходних двадестак година није напасана стока (Иванов и Траиловић 2016). Присуство коња на таквим пашњацима при томе доприноси оплемењивању пејзажа и уживању потенцијалних туриста и пролазника.

7.4.8. Гајење коња за потребе војске и полиције

Занемарујући историјске податке о значају коња у ратовима и коришћењу за потребе војске, све до деведестих година прошлог вијека коњи су заузимали значајно мјесто у одбрамбеним плановима сваке земље, па и Југославије, при чему се у многим земљама и даље користе. Како је потреба за коњима најважнија у беспућима, првенствено у брдско-планинским подручјима, за то је посебно интересантан брдски коњ. Босански брдски коњ је сматран једним од идеалних товарних коња за употребу у војне сврхе и то не би смијело да се занемари (Petković и сар. 1985; Harbinja 2016). Ови коњи могу бити корисни у различитим ванредним ситуацијама, у склопу спасилачких екипа, посебно зими када су путеви завијани.

У мирнодопским условима постоји потреба и за јахаћим коњима, посебно за потребе полиције. У свим већим градовима у свијету полицајци на коњима контролишу велике парковске површине, улице закрчене саобраћајем и сва масовна окупљања људи, попут фудбалских утакмица. За потребе полиције идеални су крупни, топлокрвни јахаћи коњи попут хановеранаца, тракенера, холандских топлокрвних коња и сл. У саставу српске полиције дуго година налази се коњичка бригада која се у Београду показала незаменљивом. Потреба за сличним јединицама постоји и у другом мјестима Србије, укључујући и веће градове Босне и Херцеговине и Републике Српске.

7.5. Коњичка индустрија као начин процјењивања економске исплативости коњарства

Процјена економске исплативости узгоја и држања коња и коњарства уопште веома је тешка уколико се посматра само интерес власника коња. У развијеним земљама све више се говори о коњичкој индустрији која укључује све субјекте који зарађују у коњарству, од власника и одгајивача до произвођача

опреме, хране и лијекова за коње, велики сектор услуга итд. Повезивањем различитих, међусобно повезаних сектора производње и потрошње, узимајући у обзир и фактор запослености људи, долази се до реалније слике економске исплативости гајења и искоришћавања коња.

Коњичка индустрија у развијеним земљама свијета учествује у бруто националном производу неријетко са више од тридесет процената. Такав је случај са Великом Британијом, Француском, Аустралијом, Сједињеним Америчким Државама итд. Саставни дио коњичке индустрије су при томе све активности везане за држање и експлоатацију коња: производња – узгој коња, производња хране за коње, производња опреме за коње, јахаче и возаче, производња монтажних елемената за изградњу штала за смјештај коња, хиподрома, уређење тркачких стаза и такмичарских паркура, производња транспортера за коње, производња лијекова и додатака исхрани, инструмената и опреме за тренирање, лијечење и рехабилитацију повријеђених коња ... Шире посматрано, дио коњичке индустрије су организација коњичких трка и такмичења, хиподроми, школе јахања, тренинг центри, спортско-туристички центри за организацију рекреативног и туристичког јахања, коњички центри за терапијски рад са коњима, пансиони за коње, ветеринарске амбуланте и болнице за коње, поткивачнице, кладонице, осигурања, банке, едукација, организације власника, одгајивача, судија итд. Највећи економски значај при томе има тзв. тркачка индустрија, као дио коњичке индустрије, са системом клађења који представља вјероватно највећи извор пореских прихода. Сумирањем свега наведеног може се доћи и до финансијских показатеља из којих би се видјело колико је учешће коњичке индустрије у бруто националном производу сваке земље, укључујући и Републику Српску.

Према Поточнику (2012), укупни економски утицај у сектору коњарства Европе процјењује се на 100 милијарди евра. У овом сектору са пуним радним временом ради око милион људи, што значи да сваких 6 коња обезбеђује једно радно место, ако се има у виду чињеница да у Европи има око 6 милиона коња (према подацима из 2011. године). При томе, 15 коња обезбеђује једно радно мјесто у самом сектору узгоја и држања коња. Један коњ по подацима Европског форума за унапређење технологије узгоја и репродукције фармских животиња FABRE TP (*Farm Animal Breeding & Reproduction Technology Platform*), обезбеђује економски утицај од 16.500 евра (FABRE TP 2011).

Процјењивањем економског утицаја коњарства у привреди Аустрије (Druml and Grilz-Seger 2011), коњарство као “привредни фактор” годишње доприноси са 1,19–1,26 милијарди евра, при чему на пољопривредни сектор отпада

10,1%, секундарни сектор (иградња штала, производња хране, транспорт и сл.) 16,1%, и сектор услуга (организација коњских трка и такмичења, туризам, тренери, јахачи, поткивачи, ветеринари и сл. 73,7%. (Druml and Grilz-Seger 2011) указују на прогресивно повећање економског утицаја коњарства у Аустрији у поређењу са економским утицајем других грана сточарства, у коме је за 10 година од приступања Аустрије Европској Унији дошло до гашења 14% пољопривредних газдинстава.

Испитивањем економске исплативости коњске индустрије у неким земљама Европске Уније, Liljenstolpe (2009) констатује да је број коња и вриједност коњичке индустрије највећа у најразвијенијим и најбогатијим земљама, те да се број коња повећава са нивоом образовања становништва. Битан фактор који одређује економску ефикасност коњичке индустрије и број коња је ниво потрошње у једној земљи – већа потрошња по правилу подстиче повећање броја коња а тиме и приходе од коњарства, за разлику од незапослености и мање потрошње која се повезује са смањењем броја коња.

И потрошња и добит су економски параметри важни у процјени економске ефикасности коњарства и коњичке индустрије уопште. Испитивања у Њемачкој су показала да је укупна годишња потрошња у сектору коњарства око 2,6 милијарде евра, при чему продаја доноси близу 5 милијарди евра. При томе, на 3–4 коња долази једно радно мјесто. У сектору коњарства у Њемачкој ради преко 50.000 људи, знатно више у секундарним секторима повезаним са узгојем и држањем коња. У Великој Британији се, на примјер, истиче да у свим, међусобно повезаним секторима који чине коњичку индустрију, ради 150.000–200.000 људи. То значи да се на укупном нивоу коњичке индустрије 5–7 коња доводи у везу са једним радним мјестом. Тзв. тркачка индустрија најбоље показује обим економских токова у вези са организацијом коњских трка, како галопских тако и касачких. Када је тзв. касачка индустрија у питању, у Европи предњаче Француска, Италија и Шведска (Таб. 7.4). Примера ради, у Француској се годишње одржава 11.000 трка, при чему просјечан фонд награда по трци износи 19.500 евра. То значи да се само кроз наградне фондове на касачким тркама у Француској обрне 214.500.000 евра, не рачунајући порез на ову суму, нити вриједност самих коња – могу се замислити индиректни приходи од клађења, производње хране, лијекова, транспортера и услуга. Највише касачких трка се, иначе, организује у Италији: 13.600 годишње, уз просјечан наградни фонд по трци од 5.249 евра. Шведска је на трећем месту по броју трка (9.051), при чему је просечан фонд награда у трци 8.638 евра.

Таб. 7.4. Неки економски параметри за процјену економског утицаја коњичког спорта у неким земљама ЕУ (Liljenstolpe 2009)
 Table 7.4. Some economic parameters for assessing the economic impact of equestrian sport in the EU (Liljenstolpe 2009)

Економски показатељ	В. Брит.	Франц.	Итал.	Њем.	Швед.	Ирска	Чешка
Бр. Становника (000)	60.393	62.998	58.778	82.437	9.047	4.221	10.188
Број коња (000)	1.000	900	300	1.000	280	80	64
Просј. цијена коња (€)	4-7.000	7.500	-	-	6-7.000	6-7.000	-
Број касачких трка годишње	-	11.000	13.601	2.500	9.051	-	252
Просјечан фонд награда по трци (€)	-	19.458	5.249	2.084	8.638	-	1.059
Број галопских трка годишње	5.659	4.633	5.550	1.670	607	958	348
Просјечан фонд награда по трци (€)	3218*	2197*	272*	*66	20*	1439*	168*
Годишњи обрт на кладионици (000 €)	15.210	21.507	11.300	8.360	9.150	32.460	2.700
Годишњи обрт на кладионици (000 €)	11.071.	9.464.5	2.274.5	119.777	1.089.4	3.904.6	1.456
Број школа јахања	226	96	99		43	92	
	600	4.038	-	7.500	1.000	130	-

Галопска индустрија као део тркачке индустрије дефинитивно има већи економски утицај, како због већих цијена галопера и скупљег система држања и тренинга, тако и због већих наградних фондова на тркама. У Европи је лидер Велика Британија са 5.659 равних галопских трка и 3.218 трка преко препрека годишње и просјечним наградним фондом од 15.210 евра по трци. Француска је на другом мјесту са 4.633 равних галопских трка и 197 трка преко препрека годишње, уз просјечан наградни фонд од 21.570 евра, док је Италија на трећем мјесту са 5.550 равних галопских трка, 272 трке преко препрека и просјечним фондом награда од 11.300 евра по трци. С обзиром на величину земље, прави лидер у галопском спорту је Ирска, са 958 разних галопских трка, 1.439 трка преко препрека и наградним фондом од 32.460 евра по трци.

Клађење је, иначе, кључни сектор који подржава трке, с обзиром да је системом клађења у већини земаља предвиђено да се дио новца од клађења враћа коњарству и организаторима трка, како би се подстицао узгој и повећале награде на тркама, уз наравно значајан повраћај новца држави кроз порезе. Иако постоје велике разлике у систему клађења између појединих земаља, у неким се клађењем бави велики број организатора, а у другим мали или само један, који има монопол у укупном клађењу и на самој тркачкој стази и ван хиподрома, за све је карактеристичан изузетно велики обрт новца. У Аустрији, на примјер, укупан годишњи обрт на кладионицама износи

5.339.753 евра, у Белгији 33.790.672, Финској 268.800.000, Француској 9.464.595.877 и Великој Британији 11.071.225.724 евра. Укупно, у Европској унији, годишњи обрт кладоница на коњским тркама износи 29.116.995.479 евра.

Говорећи о значају тзв. коњичке индустрије, Дошен (2010) истиче хипотетички модел за процјену економских ефеката држања и експлоатације рекреативних коња заснован на просјечним цијенама на овим прсторима. Ако би по њему основни капитал за набавку, опрему и смјештај десет рекреативних/спортских коња износио приближно 80.000 евра, укупна потрошња овакве коњичке јединице би на годишњем нивоу износила око 16.000 евра. Годишња потрошња за 5.000 коња по овом моделу износила би осам милиона евра. Ако би на 10 коња имали једног запосленог, то би било 500 радних мјеста, или 1000, уколико би ишли на европски просјек од једног радника на пет коња.

Приходи од коња су при томе вишеструки. Изнајмљивањем за рекреативно или туристичко јахање десет коња може да заради годишње више од 150.000 евра. Додатни приходи се могу остварити од школе јахања. Истовременим коришћењем за приплод, свака трећа кобила би могла да дâ по једно ждријебе. Додатни приход се може добити и од муже кобила. Једна кобила може да да више од 600 литара млијека. Ако је цијена једног литра 20 евра, то је 12.000 евра по кобили. Стајњак као нуспроизвод је природно ђубриво, основа за биогаз, компост за печурке, храна за калифорнијске глисте или биомаса за пелетирање. Пелетирањем стајњака на нивоу од пет хиљада коња добило би се око двадесет хиљада тона пелетиране биомасе, а то би на тржишту износило најмање двадесет милиона евра.

Тркачка индустрија је наравно већи бизнис. Паралелно са организацијом трка требало би развијати систем клађења, али такав систем који би, из оног дијела новчане добити који припада држави, омогућио издвајање новчаних средстава за унапређивање коњарства. Поред тога, значајна улагања су неопходна за изградњу хиподрома, смјештајних капацитета за спортске коње, тренинг центара и сл.

Централна позиција у коњичкој индустрији припада школама јахања. Само на први поглед оваква тврдња може бити нејасна или се може учинити нетачном. Када се свестрано и дубоко анализира важност школе јахања, врло лако се открива да се само у школама јахања одвија процес “производње будућих школованих коњара” – како љубитеља, симпатизера и корисника коњичких активности, тако и будућих власника коња. Ако узмемо хипотетички модел по коме би од десет професионалних такмичара један постао шампион, логично је очекивати да ће од десет јахача аматера један постати професионалац, од десет рекреативаца један постати јахач

аматер, односно да ће од 10 ученика који су завршили школу јахања један постати рекреативац, можемо замислити колики значај има мрежа школа јахања као систем за непрекидно регрутовање нових љубитеља коња и учесника у коњичком спорту. Очигледни ефекти школе јахања могу се видјети после неколико година (Дошен 2010).

За формирање мреже школа јахања која би покрила сва већа мјеста у Републици Српској, поред коња и учитеља јахања, потребне су школске хале за јахање током зиме. Ако не постоји хала за јахање, едукативни рад је могућ само у интервалу од шест, највише седам месеци. Изградњом – постављањем хале за јахање димензија 20x40 метара омогућило би се потпуно искоришћавање радних капацитета школе јахања и обезбиједили идеални услови за обуку младих коња и рад са дјецом која имају посебне потребе. Уколико би хала била лоцирана уз тркачку шталу или спортски – такмичарски коњички клуб, оваква хала би омогућила и тренинг мањег обима у неповољним временским условима. За изградњу школских хала за јахање нису неопходна велика средства. Монтажна хала може се поставити за 30.000 евра, при чему се сасвим добри услови за школу јахању могу обезбиједити и у напуштеним фармским и индустријским објектима, којих има по свим већим мјестима и земљи.

7.6. Закључак

Коњарство је привредна грана која може бити одржива и економски исплатива уколико би се за то обезбиједила одговарајућа подршка државе, прије свега за заустављање негативних трендова који се запажају последњих година. У брдско-планинским руралним срединама брдски коњи се уз мала улагања могу одгајити на пашњацима и користити за лакше радове, производњу млијека, евентуално и меса, обуку и јахање, у функцији туризма или за хипотерапију. Присуство коња на пашњацима би било пожељно и са еколошког аспекта, с обзиром на претећу деградацију опустелих пашњака на којима нема животиња. Обучени коњ при томе има вишеструко већу вриједност од нејаханог. У равничарским крајевима могу се гајити крупнији коњи у типу хладнокрвњака или липицанера, за производњу млијека, меса, јахање или вожњу запрега. Фијакеријаде су специфичан вид коњичких манифестација које су последњих година све популарније у сеоским срединама ослоњеним на узгој липицанера. У урбаним срединама се, надаље, коњи могу користити за рекреативно јахање, школе јахања, хипотерапију и спорт. Уз хиподроме за трке и такмичења коња може се развити и одговарајући систем клађења, са одговарајућом мрежом кладионица изван

хиподрома, што скупа обезбјеђује велики обрт новца. Трке и такмичења коња могу да привуку и многобројне привреднике: спонзоре и донаторе, који би се рекламирали на тркама и такмичењима коња.

Први предуслов за оживљавање коњарства је обезбјеђење квалификованих радника за рад са коњима. Отварање школа јахања, уз коњичке клубове који се могу бавити и спортом, допринијело би популаризацији јахања и узгоја коња, а интензивнији стручни рад, посебно у селекцији, повећању квалитета коњарства.

Посебну пажњу би, на крају, требало посветити аутохтоним расама коња. Заустављање даљег суноврата коњарства и очување критично угрожених аутохтоних раса коња, обичаја повезаних са држањем и искоришћавањем коња, допринијело би очувању традиције и културе и руралног и урбаног простора земље, заустављању депопулације села и враћању људи у рурална подручја.

Литература

- Ацић НСт (2015) Коњ, *Equus caballus*. Црногорска академија наука и умјетности, Подгорица
- Бабан М, Сакач М, Кораби Н, Антуновић Б, Мијић П (2011) Узгој и селекција коња у Републици Хрватској. Зборник предавања другог регионалног саветовања Узгој, репродукција и здравствена заштита коња, Нови Сад, стр 54–60
- Baban M, Grebić M, Korabi N, Antunović B (2012) Konjogojstvo u Republici Hrvatskoj – stanje i perspektive. *Krmiva (Zagreb)* 54(3):89–98
- Бабић В (2015) Упоредно испитивање серопреваленте инфективне анемије коња применом AGID и ELISA теста, Академски специјалистички рад, Факултет ветеринарске медицине Универзитета у Београду
- Bartolović T (1955) Ergela bosansko-brdskog konja u Borikama. *Stočarstvo (Zagreb)* 5(6):265-273
- Bešlin R, Stipić L, Kirilov M, Zlatanović S (1985) Značaj i uloga ergela za konjarstvo Jugoslavije. *Veterinarski glasnik* 39(2)171–179
- Brereton JM (1976) *The horse in War*. David & Charles, Vancouver
- Brinzej M (1980) *Konjogojstvo*. Školska knjiga, Zagreb
- Дедијер Д (2013) Касачке трке и њихов значај у узгоју касача у Србији и Региону. Зборник радова четвртог регионалног саветовања Узгој, репродукција и здравствена заштита коња, Нови Сад, стр 31–35
- Дошен С (2010) Предлог националне стратегије у коњичкој индустрији Србије. Зборник радова првог регионалног саветовања Узгој, репродукција и здравствена заштита коња, Нови Сад, стр 12–20

- Драгичевић С, Стевановић О (2016) Генетски ресурси у коњарству Републике Српске. Зборник предавања петог и шестог регионалног саветовања Узгој, репродукција и здравствена заштита коња, Београд, стр 72–76
- Druml T, Grilz-Seger G (2011) Pherdezucht und selectionsprogramme in Österreich. Proceedings of the 2nd Regional Symposium of Equine Breeding, Reproduction and Health Protection, Novi Sad, pp 68–84
- Ђермановић В, Траиловић Р, Митровић С (2016) Стање коњарства у Србији и Региону. Зборник петог и шестог регионалног саветовања Узгој, репродукција и здравствена заштита коња, Београд, стр 81–85
- Žiga E (2016) Sadašnje stanje ergelskog uzgoja bosanskog brdskog konja. Simpozijum Bosanski brdski konj – pasmina na rubu izumiranja, Sarajevo, str 23–28
- Ivanković A (2014) Mlijeko kobilica i magarica. Sveučilište u Zagrebu, Agronomski fakultet, Zagreb
- Иванов С, Траиловић Р (2016) Могућности одрживог узгоја балканског магарца на Старој планини. Зборник предавања петог и шестог регионалног саветовања Узгој, репродукција и здравствена заштита коња, Београд, стр 77–80
- James J (2005) The Byerley Turk. The True Story of the First Thoroughbred, Merlin Unwin Books, Ludlow
- Јовановић Б (2013) Узгој липицанера у Србији и њихова улога у коњичком Спорту. Зборник радова четвртог регионалног саветовања Узгој, репродукција и здравствена заштита коња, Нови Сад, стр 39–45
- Kujawa S (2010) Equine Assisted Therapy-Working Small Miracles Every Day. Health and Fitness: Developmental Disabilities. Available on: <http://ezinearticles.com/?Equine-Assisted-Therapy-Working-Small-Miracles-Every-Day&id=5450827>, 26/03/2021
- Liljenstolpe C (2009) Horses in Europe. Swedish University of Agricultural Sciences (SLU), Stocholm. Available on: <http://www.wbfs.org/files/eu%20equus%202009.pdf>, 26/03/2021
- Lv JP, Wang LM (2009) Bioactive Components in Kefir and Koumiss. In: Park YW (ed) Wiley, John & Sons, Incorporated. Bioactive Components in Mare Milk 10:251–262
- MacGregor Morris P (1979) The book of the horse, QED Publishing Limited, London
- Martuzzi F (2010) Advances on equine milk and derivatives for human consumption. Available on: <http://www.horse-web.net/CRETA%202010/conference%20session/Session06Milk/Theatre/Martuzzi%20Francesca%20%20Advances%20on%20equine%20milk.pdf>. 26/03/2021
- Mesarić M, Dolinšek A, Dovc P (2015) Bosnian Mountain horse, The oldest indigenous breed in the Balkans facing extinction. Planido A&A, Dolinšek and the International association of Bosnian Mountain Horse Breeders, Ljubljana
- Митровић С, Ђермановић В, Траиловић Р, Траиловић Д (2011) Стање и перспективе селекције копитара у Србији. Зборник предавања другог регионалног саветовања Узгој, репродукција и здравствена заштита

- коња, Нови Сад, стр 47–53
- Митровић СВ, Грубић ГА (2003) Одгајивање и исхрана коња. Пољопривредни факултет Земун, Београд
- Мрђеновић Д, Палавестра А, Спасић Д (1987) Родословне таблице и грбови српских династија и властеле. Нова Књига, Београд
- Nikkhah A (2011) Equidae milk promises substitutes for cow and human breast Milk. Turkish Journal of Veterinary and Animal Sciences 36:470–475
- Ogrizek A (1923) О поријеклу и особинама босанског коња. Пољопривредни гласник Нови Сад 5
- Outram AK, Stear NA, Bendrey R, Olsen S, Kasparov A, Zalbert V, Thorpe N, Evershed RP (2009) The Earliest Horse Harnessing and Milking. Science 323:1332–1335
- Petković M, Podobnik I, Tošić S, Ugarković Ž (1985) Коњарство и народна Одбрана. Veterinarski glasnik 39(2):181–186
- Potočnik K (2012) Possibilities to increase economic efficiency of horse breeding Sector. Proceedings of the 3rd Regional Symposium of Equine Breeding, Reproduction and Health Protection, Novi Sad, pp 1–10
- Potočnik K (2014) Производња и прерада млијека копитара. Прво савјетовање узгајивача коња у Републици Хрватској. <http://veterina.com.hr/?p=32094>
- Радовић Б (1994) Раса и гајење коња. Вук Караџић, Параћин
- Спасић ДМ (1896) Практично коњарство. Смиљево, Београд
- Статистички годишњак Републике Србије (2018) Републички завод за статистику, Београд
- Статистички годишњак Републике Српске (2018) Републички завод за статистику Бања Лука. Пољопривреда и рибарство, Број стоке и кошница пчела, стр 283
- Statistički godišnjak Federacije Bosne i Hercegovine (2018) Federalni zavod za statistiku, Sarajevo
- Steinhausz M (1939) Узгој коња. Наклада школских књига и тискарница Савске бановине, Загреб
- Schultz PN, Remick-Barlow GA, Robbins L (2007) Equine-assisted psychotherapy: a mental health promotion/intervention modality for children who have experienced intra-family violence. Health and Social Care in the Community 15:265–271
- Сукалић М, Оберснел Т, Каменски Д, Љубешић Ј (1985) Производња коња за месо у земљи и за извоз. Ветеринарски гласник 39(2):187–193
- Telalbašić R (1976) Станје узгоја брдског коња и приједлози мјера за његово Унапређење. Стоћарство (Загреб) 1–2:5–19
- Telalbašić R (1986) Станје и правци развоја коњогојства у СР Босни и Херцеговини од 1986. до 2000. године. Дугорочни програм развоја аграрне привреде од 1986. до 2000. године. Републички комитет за пољопривреду, шумарство и водoprивреду, Сарајево
- Траиловић Д (2013) Галопске трке и њихов значај у узгоју енглеског Пунокрвног коња у Србији и региону. Зборник радова четвртог регионалног саветовања Узгој, репродукција и здравствена заштита коња, Нови Сад, стр 22–30

- Траиловић Д, Траиловић Р, Лазих Ј (2007) Коњи у митологији и историји. Ветеринарски информатор 26/27:24–25
- Траиловић ДР, Траиловић Р, Лазих Ј (2009) Коњарство и коњички спорт. Научна КМД, Београд
- Урошевић М, Друмл Т, Траиловић Д (2017) Могућности унапређења узгоја липицанера у Србији на искуствима Аустрије. Зборник предавања седмог регионалног саветовања Узгој, репродукција и здравствена заштита коња, Љубичево, стр 165–166
- Урошевић М, Траиловић Д (2010) Стање и перспективе за развој коњарства у Србији. Зборник радова првог регионалног симпозијума Узгој, репродукција и здравствена заштита коња, Нови Сад, стр 6–11
- Fabre TP (2011) Strategic research agenda. Available on: <http://www.fabretp.eu/downloads.html>
- Faostat (2018) Livestock Processed (Production) Available on: <http://www.fao.org/faostat/en>
- Harbinja D (2016) Значај босанског брдског коња за армију. Симпозијум Босански брдски коњ–пасмина на рубу изумирања, Сарајево, стр 62–70
- Šola V, Telalbašić R, Žiga E (2000) Босански брдски коњ Зборник радова, Svjetlost, Сарајево

Possibilities of horse-breeding sustainable development

Dragiša R. Trailović, Ružica D. Trailović

Summary

Up until the middle of the 20th Century equine breeding was considered an industry that directly reflected the national wealth and status of any given country. Since then, due to the upheaval of mechanisation the number of horses gradually declined, primarily in Europe. The recorded declining numbers concerning draft horse breeds are particularly alarming, in comparison to breeds used for sport and recreation which have increased notably during the last thirty years or so. Thus it can also be remarked how the numbers and quality of horses in many European countries like Slovenia and Croatia had improved noticeably. However, in Bosnia and Herzegovina, horse breeding practices continue to deteriorate: the numbers of these magnificent creatures plummet progressively. Former state stud farms are being shut down and the once abundant population of autochthonous Bosnian mountain horses have reached a breaking point. The Arab, Lipizzan and cold blooded horse breeds have met a similar fate. Despite that, horses do hold an important position in the folk traditions of Bosnia and Herzegovina, especially with the people of the Republic of Srpska. The people cherish numerous traditions in relation to these animals and genuinely care for horses, which is how and why the horse breeding industry lives on - nurtured by the enthusiasm of individuals.

Equine breeding is not economically unsustainable, on the contrary, its economical significance is in fact great in developed countries. Sustainable development possibilities can be sought in equestrian sports certainly, but also in tourism, recreational practices, hippotherapy, landscape maintenance (pastures), the production of mare milk, etc.

Observing the economic potential of the equine industry which includes trade and consumerism, employment opportunities, food production, the related pharmaceutical and equestrian equipment industry, as well as services, it becomes clear that it's in the absolute interest of the state to stop and reverse the negative horse breeding trend. Moreover, it is essential to keep in mind that the preservation of the autochthonous horse breeds and stud farms, developed throughout the decades, is beneficial not only for the obvious economic reasons, but for the sake of heritage and culture, as well as the conservation of folk

customs and traditional values in general. The autochthonous horse breeds could be used in all of these areas.

This effort, the conservation of autochthonous genetic resources, requires state support. With the support of the state, by promoting professional equine breeding practices primarily in relation to selection and veterinary care, the decline of horse populations may be overturned which would consequently rehabilitate the horse breeding industry, and additionally contribute to the conservation of agrobiodiversity and autochthonous animal resources, environmental protection, and reverse the depopulation of rural municipalities through means of undeniable economic potential.

Key words: The state of equine breeding, sustainable development, Republic of Srpska